

İzmir'in Bayındır İlçesi Ağzından Derleme ve Deyimler Sözlüğü'ne Katkılar

Gülcihan PEHLİVAN^{ab}

Özet

Türk Dil Kurumu tarafından 1963-1982 yılları arasında tamamlanan *Derleme Sözlüğü (DS)*, Türkiye Türkçesi ağzlarının var olan söz varlığını ortaya koyması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu eser, aynı zamanda çok sayıda deyim de içermektedir. Ağız araştırmaları noktasında, deyimlerle ilgili kapsamlı çalışmalardan biri Ömer Asım Aksoy'un yönetimi altında bir çok kişinin emeği sonucunda ortaya çıkan *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler (BAS)* isimli eserdir. Bu yazıda, yapılan bu çalışmalara Bayındır ağzından derlenen sözcük ve deyimlerle katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca değerlendirme yapılırken, Türkiye'de deyimler konusundaki en kapsamlı çalışma olan Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (DS-ÖAA)* ve Türk Dil Kurumu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (ADS-TDK)* de göz önünde tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesi ağzları
Bayındır (İzmir) ağızı
Derleme Sözlüğü
deyim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 13.02.2020
Kabul Tarihi: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.688688

Contributions to the Dictionaries of Compilation and Idioms from the Dialect of Bayındır District of Izmir

Abstract

The Dictionary of Compilation (DS) completed between the years 1963-1982 by the Turkish Language Institution has a great importance in terms of revealing the existing vocabulary of Turkish dialects. This work also includes many idioms. As part of dialect research, one of the comprehensive studies on idioms is Proverbs and Idioms in Local Dialects (BAS), which emerged as a result of the efforts of many people under the directorship of Ömer Asım Aksoy. In this article, it is aimed to contribute to these studies with the words and idioms compiled from the Bayındır dialect. In addition, Ömer Asım Aksoy's Dictionary of Proverbs and Idioms (DS-ÖAA) which is one of the most comprehensive works on Turkish idioms and Dictionary of Proverbs and Idioms (ADS-TDK) published by Turkish Language Institution were also taken into consideration while evaluating the subject.

Keywords

Turkish Dialects
Dialect of Bayındır (İzmir)
Dictionary of Compilation
idiom

About Article

Received: 13.02.2020
Accepted: 12.10.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.688688

^a İletişim Yazarı: gulcihanpehlivan@windowslive.com

^b Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mezunu, ORCID: 0000-0002-5634-334X

Giriş

Türkiye ağız araştırmaları geleneği gerek kelime gerekse deyim derlenmesi noktasında önemli bir birikim oluşturmuştur. Hazırlanan çok sayıda kitap, tez ve makale dışında, Derleme Sözlüğü bu birikimin henüz aşılamamış bir ürünüdür. Bu bağlamda deyimlerin, kelime ve gramer çalışmalarına kıyasla daha geri planda kaldığı da gözlenmektedir. Deyimlerin derlenmesi ve yayımlanması ağız çalışmalarında nispeten ikinci planda gelmiştir.

Çalışmamız, Bayındır ilçesinden derlenen kelime ve deyimleri içermektedir. Esasen 2019 yılında tamamladığımız doktora tezimiz münasebetiyle bu ilçede uzun süredir yapmakta olduğumuz derlemelere dayanan bu makalede, tezimizden sonra derlediğimiz malzeme dikkatlere sunulacaktır. Temelde kelimeler ve deyimler olarak iki kısımdan oluşan araştırmamızın her kısmı şu alt başlıklardan oluşmaktadır:

1. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde bulunmayan kelimeler/deyimler,
2. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde bulunan; fakat farklı anlam taşıyan kelimeler/deyimler,
3. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde de aynı anlamda bulunan; fakat Bayındır ağzında farklı fonetik şekilleriyle karşımıza çıkan kelimeler/deyimler,
4. Derleme Sözlüğü / Deyimler Sözlüğü'nde ilgili sözcüğün görüldüğü yerler kısmında "Bayındır" ifadesi olmayan kelimeler/deyimler.

Bayındır ağzından derlenen deyimlerin düzenlenmesi noktasında, *Derleme Sözlüğü*¹, Ömer Asım Aksoy'un editörlüğünde oluşturulan *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*², Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*³ ve Türk Dil Kurumu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*⁴ den faydalanılmıştır. Özellikle deyimlerin listelenmesinde, belirlenen deyim ölçünlü dilde kullanılıp kullanılmaması göz önünde bulundurulmuş, her deyim için ayrı ayrı cümle örneklerinin verilmesine gayret edilmiştir.

Makalede verilen kelimelerin tamamının bölgedeki yaşlılar tarafından kullanıldığı tespit edilmiş ve madde başında bulunan kelimelerin örnek cümle sayısı, makalenin hacmini artırmamak için, bir taneyle sınırlandırılmıştır.

1. Kelimeler

1.1. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler

bi döşem: Kızartma yaparken tavanın tek seferde alabileceği miktar. *hemen bi döşem patediZ gızadıverem, bi döşemden az dı olmaz.* (Ergenli 10).

bi hāl: Çok güzel, çok hoş. *bi hāl oİdu gāri her şāeri.* (Elifli 4).

büce'leşmek: Oyalanmak. *büce leşiP durma^u, hadi işiñi bak!* (Ergenli 4).

çim çim: Yağmurun yavaşça yağması. *çim çim yavıyō yāmır.* (Ergenli 4).

çipçili: Yeni, parlak. *çipçili ōda^u dursun, gezme İik ōsun de^e keymedim ona.* (Ergenli 7).

dar dıkıs: 1. Geçim sıkıntısı çekme. *n āpalım, idārİ ediyoz dar dıkıs geçiniyoz.* (Ergenli 3). 2. Dar. *bunu keydim hemme dar dıkıs geliyō azıK ākama.* (Ergenli 1).

debeşmek: Eğri duruma gelmek. *yıkcā bellidin sāten o duvarıñ, bi yannı üstüne debeşip durūdun.* (Ergenli 5).

delimeñ tēsimeñ: İsteksiz, gönülsüz. *yemeğ otu yeri godum istimedi canım, delimeñ tēsimeñ bir iki yidim kakdım.* (Ergenli 6).

dindāvışcı: Kibirli (kimse). *bereñgāri dindāvışcı dejl onnā, yannānu varılcaK dejl.* (Ergenli 5).

divti 'lenmek: Oyalanmak. *durmudan divti 'leniyo oldū yēde.* (Ergenli 12).

dolmalı olmak: Dolmaya yakın olmak. *ğova dolmalı olmuştur, git al gē gāri.* (Ergenli 10).

ebbice: Beceriksiz. *ebbicesiñ gāri, eliñden iş çı 'mayō.* (Ergenli 9).

edēlenmek: Süslenmek. *gezmēğ gidiyo yalım, bereñgāri edēlenmemiş.* (Elifli 3).

edēli: Görüntüsü güzel olan, süslenmiş, edalı. *ōle edēli edēli, ōle süslü süslü, renKli renKli.* (Çenikler 1).

ellak dollak: Hile, aldatma. *ellak dollak ediP ne vāsa elinden aldılā.* (Ergenli 12).

faldırı fastaq: Baştan savma. *faldırı fastaq bereñgāri ediP gōyosuñ oreye.* (Ergenli 10).

fasdırı fUSDuru: Baştan savma. *fasdırı fUSDuru edip kaldırdı elindekine.* (Ergenli 12).

fırkıldamak: 1. Burnunu çekmek. *burnuñu firkildēp durma, git sil.* (Ergenli 10). 2. Su kesik kesik akmak. *sulā kesilcek heralda çeşmē firkildeyō.* (Ergenli 13).

gōgölü: Cefalı. *ben çok gōgölümüñüm evladım, bi çocum, bi torunum göşdü ben dā yaşáyon.* (Ergenli 5).

ğarı damaK: Az konuşan, huysuz (kimse). *ğonuşmaz gōnuşmaz iki çivT naf edē cıerimi delē, ğarı damaK.* (Ergenli 5).

ğıy kırıpı: Her taraf, köşe bucak. *şōle ğıy kırıpı güzēcilem süpür bi yo.* (Bay-Mer. 4).

ğıyna 'lamak: Ayıklamak. *azık ceviz ğıyna ladıdım çocu lā yisin de'e.* (Dereköy 3).

ğızangāşi: Çok korkma ve sıkıntı sonucunda midede meydana gelen rahatsızlığa verilen ad. *ğızangāşi o bakıverī kövde, hā ya onuñ eli vā.* (Ergenli 12).

istillaħlı: Kendini beğenmiş. *o bi istillaħlıdır bi istillaħlıdır, kimseleri beğenmez.* (Ergenli 5).

kıntinlemek: Aylak aylak dolaşmak. *işiñ başını geşcēne kıntinleyō orlāda.* (Ergenli 13).

maccı yara: Vücutun büyük bir kısmına yayılmış derin yara. *hē yakası, elleri aya ları maccı yara.* (Dereköy 2).

oturgun durgun⁵: Ağırbaşlı, sakin. *eyi hani, oturgun durgun bi adam evi alan.* (Ergenli 10).

ötē gün: Geçen gün, geçtiğimiz gün. *ötē gün bi yo çıkdı deye ünnendirivēmiş çoban bu gidennere.* (Ergenli 4).

povkurtmak: Gezip dolaşmak. *hōle bi yo povkurTdum geldim.* (Ergenli 13).

seyvanlanmak: Alt kısmı dar olup üste doğru bollaşmak. *elimdeki oya seyvanlandı giTTi.* (Elifli 4).

sırsıfıt: Çok ıslak, sırlıklam. *bakıyō sırsıfıt, yanāş demiş sobaya.* (Karahalilli 1).

süt dōrumacı: Sütün içine şeker ve ekmek eklerek hazırlanan genellikle çocukların yediği bir çeşit kahvaltılık yiyecek. *sabālan süT dōrumacı edivēdim, onu yidi giTTi.* (Ergenli 13).

tāvlukat: Akraba, yakın çevre. *tāvlukat nası^l, eyi mi?* (Elifli 1).

yādaħ olmak: Ek, ilave olmak. *azıK pilav edelim yanına yādaħ ōsun dedi.* (Ergenli 4). 2. Yardımcı. *işden geldi mi anasına yādaħ bizim ōlan.* (Ergenli 3).

yāsımak⁶: Alışmak, dadanmak (hayvan için). *sakin emek bi şē a ʾma yāsımasın dedi.* (Ergenli

1).

yetir'meç: Ek, ilave (yemek için). *fazlı ḡsun vāsm, yārın bi yemēñ yanını dā yetir'meç edēsiñ.* (Dereköy 2).

zingil zingil: Tıklım tıklım. *cāmi avzını ḡadā zingil zingil doludu böyün.* (Ergenli 13).

zivirlamak: Saçma sapan konuşmak. *sen di zivirladıñ ḡari hāl* (Ergenli 6).

zivir zivir ḡanımak: Yavaş yavaş, sıza sıza kanamak. *eveli küllü suylan pısat yēkēdiK, zivir zivir ḡanādi ellēmiz.* (Elifli 3).

zar_ine: Çengelli iğne. *zıbınıñ ilij kopmuş, zar_ineylen ilēştir eñkine.* (Dereköy 2).

1.2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Fakat Farklı Anlam Taşıyan Kelimeler

banam: Lokma. *banamıñ yarım bira ʾma.* (Bay.-Mer. 1). (DS'de bir hanımlık yemek).

büñgüldemek: Kusacak gibi olmak. *kuscādım az ḡāsm, içimden büñgüldedi.* (Ergenli 12).

(DS'de su topraktan kaynamak; su ateşte kaynamak; coşmak, yerinde duramamak; yavrusunu veya eşini arayan manda bağırarak; su güçlü, gürültülü akmak, fışkırmak).

cırlamak: Bağırsakları bozulmak. *yidiñ dokanmış yalım, cırlamış azık.* (Ergenli 13). (DS'de oyunda mızıkçılık etmek; gevezelik etmek; ince ses çıkararak ağlamak; tiz sesle bağırıp çağırmak; şarkı okumak; ötmek; işlemek; çaresiz kalmak; zil çalmak; tırmalamak; gürültü etmek).

cürümsüz: Kısa boylu, küçük. *ḡız pek cürümsüzmüş, ḡle^u bilen gelin_eTTilē.* (Ergenli 7). (DS'de hastalıklı, arık).

çingil çingil: Sessiz sakin. *arābilā ötek taraftan ḡeşd̄inden beri köv çingil çingil oldu.* (Ergenli 6). (DS'de bol, sık; çingüldama sesini anlatır).

düz_ayak: Düz, engebesi olmayan alan. *tabi düz_ayak, arıba oreye ḡidā gididyō sāti.* (Zeytinova 1). (DS'de sürülmüş ve üzerinden tırmık geçirilmiş, ekime elverişli tarla).

ḡavramak: Uğraşmak, çabalamak. *o ḡidā ḡavrayon kendime hemme kakımayon ayaḡ.* (Ergenli 11). (DS'de kavramak; köpek ısırarak).

heñgēme: Çok büyük, hantal. *heñgēmi gibi ḡocu elēmeT hindi ḡoltu 1ā.* (Ergenli 10). (DS'de söz kalabalığı; kavga, gürültü; kalabalık).

ötmek: Sürgün vermek, filizlenmek. *marılları koparalım, isca 1ā basāsa ḡtüverilē.* (Ergenli 3). (DS'de ekmek; erinleşmek, evlenme isteği göstermek; hayvan cinsel istek duymak; konuşmak, sözünü etmek; alaycı bir dille konuşmak; kavga aramak, horozlanmak; öğütmek; ölmek; oyunda kazanarak karşısındakinin elinde olanı almak; buluğa ermek; evlenmek istemek; ötmek; örtmek).

şimbil: Çapak. *ḡözlēm şimbillendi.* (Ergenli 5). (DS'de küçük ve kurnaz; bağırsak kurdu; kızarıklık, hasta göz).

tahtasız: Nezaketsiz (kimse). *tahtasızdır azık_o.* (Ergenli 5). (DS'de göğüs kemiği dümdüz (kimse); inancı, imanı az kimse).

toy_urtmak: Surat asmak. *oturdu orāya toy_urtduyō ḡle.* (Ergenli 5). (DS'de kendini beğenmek).

yo / yozmak: 1. Katıksız, saf. *yo suyu ḡatcañ_onu, şekere yo suyu ḡatcañ.* (Bay.-Mer. 3). 2. Cıvıv çıkartmak için kuluçkaya yatan tavuğun yumurtaların üzerinden

kalkması. *o ğidā yımırta ğodūdum tovūñ altına, yozmuş, yabanı giTTi yımırtilā.* (Ergenli 10). (DS'de kısır; kısır ve erkek davardan oluşan sürü; yazın kırdaki kalıp otlatılan davar; civcivlerini büyütüp bırakan tavuk; kart keklik; zayıf (hayvan için); başıboş (hayvan için); besili; meyvesiz ağaç; işlenmemiş verimsiz toprak; yabancı; kaba; rahat, başıboş, özgür; tembel; yosun; yalın; bakımsız iyi beslenmemiş; besili büyükbaş hayvan).

zavar: Yaramaz çocuklar için kullanılan bir söz. *sene gidi zavar sene, heP hināye ʔikdi a ʔiñ.* (Ergenli 13). (DS'de tazı; hayvanlara yedirilmek için hazırlanan tahıl kırması; iri öğütülmüş un; boş laf).

1.3. Derleme Sözlüğü'nde de Aynı Anlamda Bulunan Fakat Bayındır Ağzında Farklı Fonetik Şekilleriyle Karşımıza Çıkan Kelimeler

bakılak olmak: Göz kulak olmak. *ben evi ğadā gidik ğesem bakılak oluverī miñ çocuğa?* (Ergenli 10). (DS'de bakarak olmak).

batā: Sancı, ağrı. *yāğnıma batā girdi, yatıp kakākan zorlandım.* (Dereköy 1). (DS'de batar).

bezemek⁷: Solmak, rengini yitirmek. *tālida heP gününñ altındı çalāşdımızdan ākamdaki zıbm bilē bezēmiş.* (Ergenli 7). (DS'de bezermek).

bıkınak yatāyı: Eklem. *tam da bıkınak yatāyı ya, ondan çok ārıyō.* (Ergenli 9). (DS'de bıkınak).

bıvır bıvır: Etili, şişman. *hēyanı bıvır bıvır et māşallah.* (Ergenli 12). (DS'de bığır bığır).

çivıt: Gebe ve yeni doğum yapmış kadınların yüz ve vücutlarında olan leke. *yüzlēniñ çivıdı ğeşmedi o ğelincēziñ doğumdan sōna.* (Ergenli 4). (DS'de çivit).

dişemek: Diş çıkarmak. *benim olan altı aylığğan dişime başladı.* (Ergenli 4). (DS'de dişemek).

ğāsanba: Bir tür tavuk hastalığı. *tovu ʔā yımır ʔımeyō ğāsanbayı girdi heralda.* (Elifli 3). (DS'de garsanba; garsamba; karsanba; karsamba).

ğıcır bü'me⁸: Bir şeyi hızlı bir şekilde ortadan kaldırma. *ğıcır bü'me eTTilē, nerē giTdī belsiz oldu.* (Ergenli 5). (DS'de ğıcır bükme).

ğovşurmak: Birleştirmek, kuşatmak, kavuşturmak. *çeket dar geliyo, önüme ğovşurmuyo.* (Ergenli 10). (DS'de gavşirmek, kavşirmek).

ğovzamak: Koruyup kollamak. *biz o çocu ʔara hep ğollēp ğovzāyōduk.* (Ergenli 9). (DS'de kavzamak).

lömbürleP: Çok dolu, ağzına kadar dolu olma (sıvılar için). *yav ğüyümüne lömbürleP doldurmuşuñ avzını ğadā.* (Ergenli 10). (DS'de lemlerleP).

sırsılamak: Sallamak, sarımsak. *yeñi çıkan āleT sırsılamak döküyo sēinnere.* (Elifli 1). (DS'de sırsalamak).

yüürsek: Çiftleşmek isteyen dişi sığır. *inek yüürsek yalım.* (Ergenli 5). (DS'de öğürsek).

1.4. Derleme Sözlüğü'nde "İlgili Sözcüğün Görüldüğü Yerler" Kısmında "Bayındır" İfadesi Olmayan Kelimeler

alañ talañ etmek: Dağıtmak, altüst etmek. *her taraftı ğarıştırmıñ, alañ talañ etmiñiñ ötalı.* (Ergenli 13).

annı ğabā: Alnın ortası. *annı ğabāndan furmuş öldürmüş.* (Elifli 1).

aralaştırmak: Kavga eden iki kişiyi birbirinden uzaklaştırmak, ayırmak. *birbirlēne yiyik ğidēdin, arālāna girdim aralaştırdım.* (Ergenli 12).

avdırmak: Dengesi bozulan yükün bir tarafı aşağı inmek. *eveli eşēñ yükü avdırdı mı bubucāzım daş gödu öteK tarafa.* (Ergenli 6).

āyen: Köy muhtarı. *eñ sōna āyeniñ yanna gi ʔmişlē di arālāna o bulmuş.* (Elifli 3).

bıdırdımak: Kendi kendine konuşmak. *yoldan geçēken kendi kendine bıdırdeyō.* (Ergenli 2).

bilıkık: Yumuşamış, olgunlaşmış (meyve için). *güreniñ göklēne sen yi, bilıklāna ben yiyem.* (Ergenli 10).

çelemek: Büyümek, serpilmek. *gōşunuñ gızı epē çelerik gelī.* (Ergenli 9).

çemilemek: Kol ve paçayı sıvamak. *çemile eñki göllāña, kirlenmesin!* (Ergenli 6).

çıfıt: Kötü (kimse). *gānu covur çıfıt onuñ.* (Ergenli 5).

çingil çingil: Güneşte kuruması için bırakılan yiyeceklerin kuruduktan sonra birbirlerine çarpınca çıkardıkları çingildama sesi (yiyeceklerin çok iyi kuruduğunu belirtmek için kullanılır). *ıscakda çingil çingil gürumuş böbēlē.* (Ergenli10).

çilemek: Az miktarda su serpmek. *börēñ jüstüne azık su çilēvēdi gürumasın.* (Dereköy 3).

çimmek: Yıkanmak. *yāpıranda çimdik geldik dēlē gāri eski īsannā.* (Ergenli 2).

damdırmak: Bebeğin ağzına az miktarda su damlatmak. *ne gidā sūt dü işse azık gine su damdırıvē gızım çocūñ avzına.* (Ergenli 11).

dıkım: Lokma. *bi dıkım bi şē yicēdim burnumdan getirdiñ.* (Ergenli 10).

dırbızan: Merdiven kenarında bulunan korkuluk, trabzan. *mēdimeniñ dırbızanından aşara sıypındı.* (Ergenli 5).

düzenlik: Geçim. *iki düñür bi yakaya oturuñ da millet düzenli ʔeri güzē desin.* (Dereköy 3).

ellak: Kötü (kimse). *ne ellak gārıdır biliyō muñ sen o!* (Ergenli 5).

eşbah: Neşeli. *eşbah īsan başká oluyō.* (Elifli 3).

eşkem köşkem: Gamsız. *her iş durūkan eşkem köşkem oturmuş telezyon bakıp durū.* (Ergenli 4).

gaybat: Dedikodu, gıybet. *hani gine gaybaT etmeyom da olmuş iş bunnā.* (Ergenli 4).

gıynaK: Dörtte bir parça (ceviz, kavun, karpuz, bal kabağı için). *güzdē abañ bi gıynaK gabak getirivēdīdin de onu govurduk yidik.* (Ergenli 10).

gızak: Çabuk kızan. *ābeñ bi gızak, o bi gızak añmāşimeyolā.* (Ergenli 13).

gumbā: Küçükbaş hayvanların kalın bağırsağı. *illi o gumbā dolmasına yapāriz gurbanda.* (Elifli 3).

huysutmak: Huylanmak. *sineK yoK heraldı ya huysutdum mu bilmen, gāşınıyon.* (Ergenli 13).

ıhdırmak⁹: 1. Deveyi çöktürmek. *goca deveyi ıhdırdılā.* (Ergenli 4). 2. Eğmek. *dün benim tālı yannı gi ʔmiş sülēman, seniñ sētinnēñ dalları ıhdırlanıp durū dedi.* (Ergenli 5).

kañsırık: Balgam. *gış geldi mi kañsırımız tiñsirñimiz bi ʔmeyō bizim.* (Ergenli 13).

kıpır sapır: Yavaş yavaş. *kıpır sapır işlendim orlāda böyün.* (Ergenli 7).

mahlaC: Pamuk. *dōşek dolduram dedīdim de on du mahlaC ye ʔmedi.* (Dereköy 3).

mēze: Banyo havlusu. *yēkenince mēzeynen siliniyōsuñ ya, işdi o demek mēze.* (Ergenli 5).

mıcırık: Kavgayı başlatan sebep. *düünde otu yēdi bi mıcırık çıkādılā birbirlēni yidilē.* (Ergenli 4).

ölgülük: Başsağlığı. *o bizim ölgülü ʔēmiziñ hiş birini gelmedi.* (Dereköy 2).

örencelik: Öğrenmek amacıyla yapılan iş. *örencelik de^e yaPd̄d̄ım ben eñki kaneviçeye.* (Elifli 3).

p̄nā: Bir tür meşe, pırnal. *p̄nā çalısu toplumağ gidēdik davlara.* (Ergenli 9).

saḲ: Uykusu hafif. *çocūñ uykusu çok saḲ, hiC ses istimeyō, hemen uyanıveriyō.* (Bay.-Mer. 3).

salım: 1. Nezle. 2. Salgın hastalık. *hasdalık yılı, hasdalık yılı. ben ölü bile salım olup durmazdım. n oġdum ben bilmiyon.* (Dereköy 1).

senmek: 1. Kilo vermek, zayıflamak. *hasdı oldunnan seni vemiş yāvrum, gözlēniñ öñmeri ġarı ġarı çö müş.* (Ergenli 10). 2. Büzülme, pörsümek. *Otuñ üstüne duz atdım sendi azık.* (Ergenli 10).

sıyırdım: Uzun ince olan küçük toprak parçası. *bi sıyırdım harımım vā ōda.* (Ergenli 4).

sürmek: Filizlenmek. *az dā sōna bi yo sürmeğ durū ilānılā.* (Elifli 2).

uunmak: Uğunmak. 1. Ağrıdan, acıdan kıvranmak. *ġafamı bi çāPdım hemme bi zaman uundum giTTim.* (Ergenli 10). 2. Ağlaya ağlaya bayılmak, kendini kaybetmek. *ālākan uundu giTdi çocuk.* (Bay. – Mer. 4).

ulgulamak: Elle seyrek dikmek. *yōğan çāşafını bereñġarı ulgulāvēdim ecēle.* (Ergenli 12).

yalabık: Düzgün. *keskin oldu, hōle az dağ yalabık olcādı.* (Ergenli 13).

yiriK: Dudağı yarık, yırtık. *adamıñ dudā yarıK oldūndan “yiriK dudak” deyolā adına. bayā bi yiriKdin ō adamıñ dudā.* (Elifli 3).

2. Deyimler

2.1. Deyimler Sözlüğünde Bulunmayan Deyimler

ād ayānnañ g.t ġaşımak: Belirli bir konuda ısrarcı olmak. *sen di bi şēñ üstündü ġalıp varıyōsuñ, ād ayānnañ g.tüñü ġaşıyōsuñ hā!* (Ergenli 5).

āşız aşmak¹⁰: Ayaküstü sohbet etmek. *az onnan, az bunnan āşız aşdık dēken āşamı eTTik.* (Ergenli 3).

akıl daşgını: Çok akıllı. *akıġ daşgını, okumāya kendil̄nden ögenmiş dedilēdin o çocuya o zman.* (Ergenli 4).

alçak ahālādan su içmemek: Hiçbir şeyi beğenmemek. *alçak ahālādan su içmez, dēmē bi şē beğenmez onnā.* (Ergenli 10).

a’lını zarā e’mek: Korkudan ne yapacağını şaşırarak, aklını kaçırmak. *a’lını zarā mı eTdirceñ sen ona.* (Ergenli 10).

anasını ünnetmek: Birisine kötülük yapmak. *seniñ öretmen anañi ünnetsin bi yo da gör günüñe.* (Ergenli 1).

añnını nusku olmak: Yapılan yanlış bir hareketten dolayı pişman olup bir daha yapmamaya özen göstermek. *bi dā gidēmiñ ġarı onuñ evine ya, añnımı nusku ōsun bundan sōna.* (Ergenli 3).

atıp sıkılmak: Abartarak konuşmak, palavra atmak. *ġonuşdūnuñ aslı yok, atıp sıkılayō.* (Ergenli 5).

avız burun ġıvırmak: Beğenmemek. *ne aldīsak avız burun ġıvırdı her şe^e.* (Ergenli 11).

avzınıñ tovanı olmamak: Karşısındakini üzecek, kıracak biçimde konuşmak. *avzınıñ tovanı yok onuñ, sōlēp atıveriyō.* (Ergenli 11).

- ayā dönmeK:** Gitmeye istekli olmak. *İsanıñ ayānıñ döndüü bi yē oluyō. (Dereköy 3).*
- ayānı kaldırmak:** Hızlı yürümek. *ayāñı kaldır geş ğaldık. (Ergenli 7).*
- bāmak bırakmak:** Engellemek. *sen di her şe^{ye} bāmak bırakıyosuñ, dedi. (Ergenli 6).*
- başı değl aya'ları bilen ğülmek:** İyi bir evlilik yapıp mutlu olmak. *başı değl aya'ları bilen ğüldü onuñ. (Dereköy 2).*
- başı ğülmek¹¹:** İyi bir evlilik yapıp mutlu olmak. *ne yoksuzlulan böyüdü onnā, eyi hadi başı ğülmüş ço 'cāñ, irāt_eTsiñ bi yo ğāri. (Ergenli 10).*
- başından bulmaş dö'mēye hāli olmamak:** Çok işi olup hiçbir şeye vakit bulamamak. *o ğidā işi vā ki yazıK dōwāneniñ başından bulmaş dö'mēye hāli yok. (Ergenli 13).*
- başını becēmek:** Kendi işini kendi görmek. *benim_olum böyümüş başını beceriyo ğāri, kendi işini kendi ğöcek yaşı gelmiş. (Ergenli 10).*
- başını ovutmak:** Başının çaresine bakmak. *çok şükür kendim hindi başımı ovuduyon. bi ğaşıK emecimi ediyon, bısa lāmi elimdi ovkuyon. (Yakacık 1).*
- burnunuñ yeli alınmak:** Kibri yok olmak. *allah burnunuñ yeline āsın işallah. (Ergenli 12).*
- canı ğaşmak:** Soğuk olan içeceklere sıcak su ilave edilmesi durumunda ılık hāle gelmek. *çok sovuK yalım_eñki, azık_içini ıscak su ğat canı ğaşsın. (Ergenli 4).*
- canına kih demek:** Dayanacak gücü kalmamak. *canına kih dedi ondan sōna uyudu ğaldı ğāri. (Ergenli 5).*
- cinini dermek:** Ayartmak. *ğız gelin_olmak bilen istimeyōdu, n_aPdılāeTdilē cinini deřdilē, eñ sōna ğocayı ğaşıdı ğız. (Ergenli 4).*
- çurrası çıkmak:** Çok ıslanmak. *āve zor geliriz, bōle ıslanī geliriz. çurramız çıkā eve gelesie. (Lütüflar 1).*
- covur tūvüm etmek:** Çok sıkı düğümlemek. *eñkini covur tūvüm etmişñ. (Ergenli 10).*
- çirkef gibi olmak:** Çok ıslanmak. *hā hurañ çirkef gibi olūdu ya! ākadan naylon ğonūdun bi oraya. (Ergenli 9).*
- çöpü çöp üstüne koymamak:** Hiçbir iş yapmamak. *çöpü çöp üstüne koymaz_o. (Kızılcaova 1).*
- dadını yimeK:** Fazlaya kaçmak, tadı kaçmak. *telezyon baktiñ yetē ğāri, dadını yidi. (Ergenli 10).*
- deli ğeçir olmak:** Kin tutmamak, çabuk unutmak. *deli_ğeçirdir_o, hiş kiñnenmez. (Dereköy 2).*
- deli tepeK konuşmak¹²:** Saçma sapan konuşmak. *a_řēmeyo onuñ deli tepeK ğonuşuyō. (Ergenli 3).*
- deliliyē āsāyı furdurmak:** Kötü olaylar karşısında güçlü görünmeye çalışmak. *içi yanıyō da n_āpsın delliyē āsāyı furduruyō. (Ergenli 11).*
- dēmē bi şe^{ye} beğnememek:** Her şeyi beğnememek, zor beğnemek. *dēmē bi şe^{ye} beğnemez bunnā, illi āñ bahalı olcak. (Ergenli 5).*
- dikinī du'mamak:** Düzene girmemek. *dikinī du'madı ğāri dikiş makinesi, ben oñakladıyom o bozuluyō. (Ergenli 12).*
- dilli düdük çalmak:** Çok konuşmak. *bennen dōru düriüs ğonuşmayō, onuñ yanında dilli düdük çalıyo. (Ergenli 5).*

dilini ğıt dutmak: Çok konuşmamaya özen göstermek. *diliñi ğıt dutāsañ her yēde sıvāsıñ.* (Ergenli 11).

dilini kısmak: Az konuşmak. *azık diliñi kıscāsıñ benim bildim.* (Dereköy 1).

diñe diñe ālamak: Birinden bir şeyi tekrar tekrar istemek. *birē birē sōlūme ülen şu alınca'lara, diñe diñe ālāyōsuñ sen di hā'* (Ergenli 6).

dombey gibi olmak: Şişmanlamak. *bereñğāri kilo almamış, dombey gibi olmuş.* (Ergenli 10).

düñyāsından gi'mek: Hayattan kopmak, çevresinde yaşanan olayları umursamamak. *çalışcak hāli mi vā çocum onuñ, düñyāsından gi'miş o.* (Ergenli 5).

düñyasını ğaybe'mek: Hiçbir şeyi umursamamak. *bi iş bi iş, başkī bi şē bildi leri mi vā onnāñ, etraflāñı ğōcek halleri yok düñyālāna ğaybe'miş onnā.* (Ergenli 5).

elem etmek: Çekinmek, utanmak. *laf arāmāya gi'me' gibi olcāk de'e, elem eTTim gidimedim.* (Ergenli 5).

el yasırı olmak: Ele muhtaç olmak. *o çocu lā can acısı otu yēde, el yasırı oldulā yazık.* (Ergenli 9).

em sem bilmemek: Nasıl davranacağını, nasıl konuşacağını bilememek. Hiçbir şeyden haberi olmamak. *sen de em sem bilmeyōsuñ.* (Ergenli 8).

eti ēşmek: Çok yaramaz çocuklar için dayak yemeğe yaklaşmış olmak. *etiñ ēşidi yalım böyün seniñ, dayaa yicēsiñ hindi anañdan.* (Ergenli 10).

eti kişnemek: Çok yaramaz çocuklar için dayak yemeğe yaklaşmış olmak. *etiñ kişnedi herālda dayaa yicēsiñ hindi, otur bi yo huraya!* (Ergenli 10).

gölebe batmak: Şansı dönmek, başına talih kuşu konmak. *tālihi vāmış, gitdij yē zengin gölebē baTTı.* (Ergenli 12).

gönü yörüTmek: Ortalığı birbirine katmak. *böyün çocu lā gönü yörüTdü.* (Ergenli 13).

g.tü çörlü: Çabuk hastalanan (kimse). *iki di bi hasdı olup duruyo, g.tü pek çörlü dōrulmāyo hiç.* (Ergenli 10).

g.tünden umudu olmamak: Kendini bir işi başarabilecek güçte görmemek. *ğızı istimē gidesileri vā hemme g. lēnden umu ları yok. ğolāy dejl olan ğız evēmek, her şē avir bahalı.* (Ergenli 5).

g.tünden yana güvenci olmamak: Kendini bir işi başarabilecek güçte görmemek. *g. lēnden yana güvenCleri mi vā, nēde alibilce lē.* (Ergenli 5).

g.tünü başını sallamak: Oyalanmak. *g.tüñü başıñ salleyōsuñ sabah beri, eTcēñ işe edivēmeyōsuñ.* (Ergenli 10).

gövü daş'a'mak: Yapılması uygun olmayan davranışlarda bulunmak (çocuklar için). *elinden ğēsi gövü daş'atcak çocuk, benim gözüm kōkdu amanıñ.* (Dereköy 3).

göz basdırmak: Bir işe başlarken cesaretli olmak, gözünü karartmak. *göz basdırmışlā almışlā.* (Karaveliler 1).

göz yij olmak: Acınacak halde olmak. *anası ölünce dōküldü ğaldı ço lā, bakan yok eden yok göz yij oldulā otu yēde.* (Ergenli 4).

gözlēne ışılatmak: Gözlerini çok açıp kızgınlığını göstermek. *bene bi gözlēne ışıladışı vā, ğōbi yo.* (Bay.-Mer. 1).

gözü baymamak: Cesaretini toplayıp bir işe başlayamamak, gözü yememek. *gidem dedidim gözüm baymadı.* (Ergenli 13).

gözünden ırmamak: Bir şeye sürekli bakmak. *çocuk gayboluv ecek deye gözünden ırmayō.* (Bay.-Mer. 4).

gözüne görük olmak: Çok özlemek. *çok göcēm geldi çocūma, gözüme görük oldu.* (Ergenli 3).

ğabakdan g.t geçirmek: Fırsatı kaçırmak. *bu sātđan sōna anañ ğabakđan g.t geçirsiñ ğāri.* (Ergenli 5).

ğafası götürmemek: Gürültüden rahatsız olmak. *evelki gibi ğafam götürmeyō ğāri çocuk çēnesine.* (Dereköy 1).

ğaher etmek: Bir kimseye kırıldığını bildirmek, sitem etmek. *epēden beri yanna gi meymom deye bene pek ğaher eTTi.* (Ergenli 3).

ğānı almamak / götürmemek¹³: Kiskanmak, çekememek. *ne aldīsaK hayırlı oşun demedilē bak, ğānıları almeyō bi dene. mādem ğānıñ götürmücek ne sorup duruñ o zman.* (Ergenli 10).

ğānı burulmak¹⁴: Midesi ve bağırsakları ağrımak. *yidīm dokandı heralda ğānım buru h̄yō.* (Ergenli 5).

ğānı covur: Kötü düşünceli. *ğānı covur, fen ānıñ ocağ o.* (Ergenli 5).

ğānı ğabarmak: Çok korkma sonucunda midesi ağrımak. *ğānım ğabādı, ğızangāşi ka dı ğānımdı kōkudan da halimeye onu bakdırdım.* (Ergenli 5).

ğānı ğarı bölce: Kötü, kiskanç (kimse). *gidiniñ ğānı ğarı bölcesi sene mi!* (Ergenli 3).

ğānı kakmak¹⁵: Aniden görülen, şahit olunan bir olaydan sonra çok korkma. *ğānı görüveresiye ğānı kakmış.* (Dereköy 3).

ğānı kişnemek: Ergenlik çağındaki başına buyruk gençler için kaza ve belaya çok yaklaşmış olmak. *başın ğelceK vādın zāten onuñ ğānı kişnedīdi.* (Ergenli 6).

ğānı oynamak: Heyecanlı ve coşkun olmak, kanı kaynamak. *onnāñ tam ğānnānıñ oynadı lānıñ üstü hindi.* (Ergenli 13).

ğānı oynamak: Duyulan ani bir haber sonrasında çok korkmak. *abamıñ ğānı oynamış.* (Buruncuk 1).

ğānı üzölmek: Acıkmak. *açık ğānım üzöldü benim.* (Ergenli 10).

ğānına iy olmak: Bir şeyi yapamamak sebebiyle üzüntü duymak. *gidemesem ğānıma iy olcādı.* (Ergenli 2).

ğānınıñ şışı alınmak: Bağırıp çağırarak öfkesini geçirmek. *hakından geldim, eyi oldu bi yo ğānınıñ şışı alındı.* (Ergenli 10).

ğaydını bükmek: Ortadan kaldırmak, öldürmek. *hayırsızdın azıK zāten, ğaydını büküv ēmişlē.* (Ergenli 12).

ğaynādan ğapan: Aceleci (kimse). *du bi yo ecēle e me ülen, ğaynādan ğapan mıñ sen!* (Ergenli 10).

ğivrilip ğālmak: Ölmek. *avlıdı onu zıñğıdaK öldürmüş yōnanlılā orda" ğivnılmış ğāmiş çocum.* (Pınarlı 1).

ğoyun akıllı: Karşısındakinin sözüyle hareket eden kimse. *azık ğoyun akıllı oncāz da hemen ğanıveriyo.* (Dereköy 2).

ġulā ġatmak: Söylenene değer verip dinlemek. *duydūnu ġulāna ġatıyo da ondan.* (Ergenli 6).

ġuluġuş gibi oturmak: Olumsuz durumlar ve zorluklar karşısında oturup uzun uzun düşünmek. *ġuluġuş gibi ne oturup duruñ, kak işiñi bak!* (Ergenli 5).

ġumbarı almamak: Beğenmemek, sevmemek. *ġumbāları almadı ispināya, yiyesileri gelmedi.* (Ergenli 13).

ġuyruu sövene dönmek: Kasılıp kalmak, hareket edemez hale gelmek. *soykda ġuyruu sövene dönmüş.* (Ergenli 10).

ġuyrūnnan ġum atmak: Özgür olarak gönlünce yaşamak. *o da" orda ırātı yerinde ġuyrūnnan ġum atıyō.* (Bay.-Mer. 4).

harmak ġürmek: Dövüşmek, kavga etmek. *gelin ġayınna harmak ġürmek birbirlēne yidilē.* (Ergenli 12).

hasan davına oduna ġitmek: Boyundan büyük işe girişmek. *olcak işi yapmayōsuñ da hasan davına oduna ġidiyōsuñ.* (Ergenli 6).

ısca 'lu ġeşmek: Yakınlık göstermek. *böyün ısca lu ġeşdi sene.* (Ergenli 1).

içini üünmek: İçin için üzülme, içine atmak. *bābası öldünnen gözünden bi dene yaş dökülmedi içini üündü, bu du böle eyi dejl, dedilē.* (Pınarlı 1).

idāri olmak: Geçimini sağlamak. *biz hepimiz eyi kötū hayvancılilan idāri oluyoz.* (Ergenli 6).

iki yārede bi çārede ġalmak: Çaresiz kalmak. *İki yārede bi çārede ġaldı ço çāzım.* (Ergenli 8).

imiriñ¹⁶ s.ki/ b.ku: Şaşırtıcı durumlar karşısında "bu kadarı da olmaz" anlamında kullanılan bir söz. *ana, imiriñ s.ki ġāri!* (Ergenli 5).

irezillij etēnden akmak: Kötü şartlar altında yaşamak. *kimseyi ġöcek hali yok, irezillij etēnden akı bakı onuñ.* (Dereköy 2).

iş ġayıt edinmek: Bir işle meşgul olmak, vakit geçirmek. *ellime çocuya iş ġayıt edinsin.* (Bay.-Mer. 2).

iş g.tü olmamak: Tembel olup çalışmayı sevmemek. *iş g.tü yok onnādı çocum, ellē çalışkan onnā el elde baş başda oturıyolā.* (Ergenli 5).

itis petis etmek: Birini hor görmek, değer vermemek. *itis petis ediyōlā anālāna, ba 'meyōlā velāsırı.* (Ergenli 2).

kak gidelim akıllı: Başkalarının sözüyle hareket etmek. *kak gidelim akıllımıñ bir i' o, kim ne dēsē orāye gidiyō.* (Ergenli 10).

kendine yaraya bereye furmamak: Rahatına düşkün olmak. *canınıñ ġıymetni bil i' o, kendine yaraya bereye furmaz.* (Ergenli 10).

kokup bulaşmamak: İnsanlardan uzak durmak. *yalıñzlıya sevē, kimseyi kokup bulaşmaz o.* (Bay.-Mer. 4).

kü 'me' gibi olmak: Kilo almak. *ġız irileşmiş, kü 'me' gibi olmuş.* (Ergenli 13).

kül keşkeK olmak: Çok yorulmak. *yoruldum bayıldım, kül keşkeK oldum vallā.* (Ergenli 7).

mahana bulmak¹⁷: Kınamak, kusur bulmak. *o, šannara çok mahana bulū.* (Ergenli 12).

mahkimesi yanmak: Çok susamak. *bu kaçınıcı su, mahkimesi yanmış herifiñ.* (Ergenli 6).

mani mani oynatmak: Her isteğini kabul ettirmek. *gız bi taraftan ğarı bi taraftan mani mani oynadıyōlā dīwāneye.* (Ergenli 10).

mehel görmek¹⁸: Uygun görmek, yakıştırmak. *o gızı bizi mehel gömüşlē.* (Elifli 3).

mırık yıkmak¹⁹: Surat asmak. *mırık yıkmasın deye elimizdeki arabaya vēdik, bize ifāzım dejl deyoz mirnı yıkmasın deye.* (Yusuflu 1).

momānı sākıtmak: Surat asmak. *ne momānı sākıdıy duruñ ōda, gēseñ ya burē.* (Ergenli 3).

naf alıp satmak: Bir kişinin söylediği bir sözü diğer bir kişiye aktarmak. *naf alıp satmasına mı biliyom ben, ğafı yok ki sāten.* (Yusuflu 1).

oyulmadık ğabağa girmek: Yapılması uygun olmayan davranışlarda bulunmak (çocuklar için). *hunu bak ğı, oyulmadık ğabağa gircek çocuk bereñġarı teñsiz dejl.* (Ergenli 5).

ödü badı sıtmak: Çok korkmak, ödü patlamak. *birden görünce ödüm badım sıtdı.* (Ergenli 5).

pañ deyene ye'memek: Çabucak bitmek, kimseye yetmemek (yemek için). *ġa ĩmeri az e ĩmişim, pañ deyene ye ĩmedi.* (Ergenli 10).

pundu ğırılmak: Neşesi kaçmak. *duyunca pundu ğırıldı.* (Ergenli 13).

samıt samıt bakmak: Saf saf bakmak. *hiş ğonuşmayo çocuk, ōle samıt samıt bakıyo.* (Yusuflu 1).

sekiz avız dokuz dudak: Her ağızdan bir söz çıkması durumunda söylenen bir söz. *sekiz avız dokuz dudak, çeşit naf ediyō millet.* (Bay.-Mer. 4).

sıfır nālet etmek: Kızmak, azarlamak. *bābañ duysa" vā ya sıfır nālet edē.* (Ergenli 10).

sıtrayı toplamak: Olumsuz davranışlar sonunda sevimsiz hale gelmek. *ġōşulānlan ġōġu edē ede her yēden sıtrayı toplamaş.* (Ergenli 12).

s.ki d.şā denk olmak: Derdi tasası olmamak, keyfi yerinde olmak. *onnā gibi ġülüş ahenK oturcak s.kimiz d.şāımız denk mi bizim.* (Ergenli 5).

şāgil olmak: Engel olmak. *çekil ōdan çeşmeniñ başından işimi şāgil oluyōsuñ, zaten başımı becerimeyon.* (Ergenli 8).

şeytaniñ g.tüne bāma'lamak: Çok kurnaz olmak. *bereñġarı uyanık dejl, şeytaniñ g.tüne bāma lamış.* (Ergenli 10).

tay gelmek²⁰: Çocuk yeniden evlenen annesinin yanında gelmek. *tay geldi o çocuk, kendiniñ dejl.* (Ergenli 13).

tepesindi di gözü olmak: Uyanık olmak. *tepesindi di va gözü, bereñġarı ışılak dejl.* (Yusuflu 1).

tēsine önüne naf etmek: Ne söylediğini bilmeden, ileri geri konuşmak. *tēsine önüne naf edip durma.* (Ergenli 10).

tıñgır elek, tıñgır saç²¹: Yoksulluk, parasızlık için kullanılan söz. *gız ġaşmuş hemme hiş bi şēsi yok, tıñgır elek tıñgır saç.* (Ergenli 7).

tıñgırını bilen ġa'mamak: Umursamamak. *o ġidā söleyon ġızım, tıñgırını bilen ġa ĩmayō.* (Ergenli 5).

tozdurup gelmek: Dolaşıp gelmek. *ben bōle eviñ içindi durmaġa alışġın dejlim, tozdurañ geleñ bi yo.* (Ergenli 3).

tüyü tümürü yimek: İflas etmek, bütün malını satmak. *ellēndeki malı masalı ne vāsa sattılā savdilā, tüyü tümürü yidilē eñ sōna.* (Ergenli 6).

yan çalmak²²: İşten kaçmak. *hēkez çalışıkan sen yan çalıyōsuñ. (Ergenli 6).*

yaylāngeşden geşmek: Gelişi güzel, baştan savma iş yapmak. *geçen sene yaylāgeşden geşdilē, dōru dūrüs çalışmadılā. (Ergenli 10).*

yeñ ayaK yürümek: Yürümeye başlamak. *çocu lābōle yeñ ayaK yürüyolā, onuñ içine düşme mi onnā. (Ergenli 5).*

yolu bakmak: Gelmesini beklemek, yolunu gözlemek. *günnēdir yolu bakıyom gelmeyō. (Ergenli 2).*

yürek baymak: Üzmek, sıkıntı vermek. *yüre lēme baydıñ böyün çocuk, yetē gāri. (Ergenli 10).*

yüzü ādı olmamak: Lafını esirgememek. *yüzü ādı yok onuñ çok sōlegēn, hēkezlen gōga^t ediyō. (Ergenli 12).*

yüzü yümek: Olumsuz davranışlar sonunda sevimsiz hale gelmek. *eşiryālından hēkezlen yüzü yüdü, burlara gelecek hāli mi vā. (Ergenli 5).*

2.2. Deyimler Sözlüğünde Bulunan Fakat Farklı Anlam Taşıyan Deyimler

başını oñarmak: Kendi işini kendi görmek, başını kurtarmak. *başıñ oñadıñ mı eyi. (Dereköy 1). (BAS'de düzenlemek).*

içi geşmek: Bağırsakları bozulmak. *içi geşmiş de otalıy batırmış, o giden heP pislīñ içindi galmış. (Ergenli 10).* (ADS-TDK'de istemeden kısa bir süre uyuyuvermek; bir işe yaramaz duruma gelmek; yaşlılıktan, güçsüzlükten isteksiz olmak, hiçbir şeye ilgi duymamak; kavun, karpuz vb. yenmeyecek biçimde içi bozulmuş olmak; DS-ÖAA'da yaşlılıktan, zayıflıktan gücü azalmış olmak; uyku ağır basıp dalıvermek).

gözü dalmak: Birçok seçeneğin olduğu durumlarda karar vermede zorlanmak. *şahvālık alcādım, bilimedim alcāma gözüm daldı. (Ergenli 9).* (ADS-TDK'de gözünü bir noktaya dikili olarak dalgın dalgın bakmak; DS-ÖAA'da gözünü bir noktaya dikilmiş olarak, dalgın bakmak).

gözü gızamak: Cesurca davranmak. *bu havı dı gelceK gözü gızadı mı bunun! (Yusuflu 1).* (ADS-TDK'de iradesine hakim olamayacak kadar öfkelenmek; DS-ÖAA'da öfke ya da tutkusundan gözüne hiçbir şey görünmeyerek eyleme hazırlanmak, eyleme geçmek).

omuz vēmek: Duymazlıktan gelmek, dikkate almamak. *omuz veriyōsuñ benim nafa n olcak. (Ergenli 6).* (ADS-TDK'de omuzuyla dayanmak, destek olmak; DS-ÖAA'da omuzuyla dayanmak, desteklemek).

sakızı b.ku düşürmek: Hiçbir işi becerememek. *sakızı b.ku düşürmüş o, hiC bi işiñ hakından gelimeyō. (Ergenli 5).* (BAS'de foyası meydana çıkmak).

tēs kePCé getirmek: Devirmek, dökmek. *hindi tēs kePCé getircēsiniñz eñki yēmeç. (Elifli 3).* (BAS'de konuşmada birini sözle alt etmek).

yürej yanmak: Çok susamak. *orlāda oturūkan yüre lēm yanmış. (Ergenli 13).* (ADS-TDK'de çok acıkmak, felakete uğramak; DS-ÖAA'da büyük bir felakete uğramak, pek çok acıkmak).

yürej bayılmak: Aç ve susuz kalmak. *ōlen yemej yimedim aşlıktan susuzlukdan yürēm bayıldı. (Yusuflu 1).* (ADS-TDK'de karnı çok acıkmak).

2.3. Deyimler Sözlüğünde de Aynı Anlamda Kullanılmış Fakat Bayındır Ağzında Farklı Fonetik Şekilleriyle Karşımıza Çıkan Deyimler

avırlıñ sırtı altın etmek: Çok değerli olmak, çevresi tarafından çok sevmek. *bizim aliye ne bakıyoñ sen, bambaşkadır o avırlıñ sırtı altındır.* (Ergenli 10). (ADS-TDK'de ağırlığınca altın etmek (veya değmek); ağırlığınca altın değmek).

avız avıza gelmek: Birbirine yakın olan iki kişi uzun süre konuşmaya dalmak. *avız avıza gelip sātılāca ğaybat ediyolā.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de ağız ağıza vermek; DS-ÖAA'da ağız ağıza vermek).

ayrancu ğabāmak: Coşmak. *ayrancu ğabāmıñ böyün bunnāñ oyuna doymadılā, bu ğıdan bu ğürültü ne de me!* (Ergenli 12). (DS-ÖAA'da ayrıntı kabarmak).

covur etmek: Boşa harcamak, israf etmek. *bi ğayrakına parayı covur eTdiñiz.* (Ergenli 6). (ADS-TDK'de (bir şeyi) ğâvur etmek; DS-ÖAA'da ğâvur etmek).

dokuz ğarı aş: Bir işi, birkaç kişinin düzensiz bir biçimde yapması durumunda ortaya çıkan kötü sonuç (yemek için). *n oldü o böyün, ben duzunu aTdıdım o du a'ımış, dokuz ğarı aş oldu yemek.* (Ergenli 3). (BAS'de iki avrat aş).

esemesi okunmamak: Değer görmemek, sözü lafi dinlenmemek. *kimsé onu isan yerini ğomayō, esemesi okunmayō.* (Ergenli 4). (ADS-TDK'de esamesi okunmamak; DS-ÖAA'da esamesi okunmamak).

ğäleye almamak: Önemsememek. *sōledi lēne hiç ğäleye almadılā onuñ.* (Yusuflu 1). (ADS-TDK'de kale almamak; DS-ÖAA'da kale almamak).

ğapış ğapana gi'mek: Çabukcak bitmek, tükenmek. *nē oldü belsiz oldu ötu yēde, ğapış ğapana giTTi yiceK işce lē.* (Ergenli 3). (ADS-TDK'de kapış kapış gitmek).

ğazı ğozu añınmak: Söylenen şeyi yanlış anlamak. *ğazı ğozu añmeyō sōlenene, hiç bi şe ğulāna ğa'meyō.* (Ergenli 6). (DS-ÖAA'da kazı koz anlamak; ADS-TDK'de kazı koz anlamak).

hor hākir görmek: Değer vermemek, küçümsemek. *bize fakir deye hor hākir görüyolā kendi akıllāndan hemme allāñ hoşunu gi'mez.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de hakir görmek).

kölgü pesdiganı gibi olmak: Kendine özen göstermek. *kölgü pesdiganı gibi, ne ıscā geliyosuñ ne sovuya.* (Ergenli 13). (BAS'de gölge fesleğeni).

pellōçilē gibi: Giyimine kuşamına özen göstermeyen kimseler için kullanılan söz. *pellōçilē gibi dolāşñyōsuñ, kendiñe ba'meyōsuñ hiC.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de palyaço gibi).

süñgü debileşmesin: Ölen kişinin arkasından dedikodu edip kemiklerini sızlatmak. *gine süñgüleri debileşmesin, hani gine ğaybaT etmeyom da olmuş iş bunnā. ölü dēlē süñgü debileşmesin dēlē.* (Ergenli 5). (BAS'de süngüsü depreşmesin).

şeytan bobucu dikmek: Kötülük yapmak amacıyla plan hazırlamak. *nēdi bi olmucaK iş vāsa içindi heP, durmudan şeytan bobucu dikiyō.* (Ergenli 13). (BAS'de şeytan babası dikmek).

şeytanıñ ād bacağı: Çok akıllı ve kurnaz. *şeytanıñ ād bacağı o ya, hepimiz köktuk vallā çocum, bereñğarı ışılak dejl olan.* (Ergenli 10). (DS-ÖAA'da şeytanın art ayağı; ADS-TDK'de şeytanın arka bacağı (kış bacağı veya art ayağı)).

tilkiniñ bakır s.şđī yē: Çok uzak mesafeyi anlatmak için kullanılan söz. *ta nere ğı oru ya, tilkiniñ bakır s.şđī yēdi ne işiñiz vā!* (Ergenli 5). (BAS'de itin bakır saçtığı yer)

velebşap: Baştan savma. *velebşap yıkēp kaldırıyōsuñ ell ēñē.* (Ergenli 5). (ADS-TDK'de yalap şalap; BAS'de alap şappak).

yüz göz vermemek: İlgilenmemek, önemsememek. *yüz göz vēmediK, gelmedi bi dā.* (Dereköy 3). (ADS-TDK'de yüz vermemek).

2.4. Deyimler Sözlüğünde "İlgili Sözcüğün Görüldüğü Yerler" Kısmında "Bayındır" İfadesi Olmayan Deyimler

arına boılmak: Bir durum karşısında sessiz kalmak. *o sōledi sōledi ğāşımđan ben bi şē deyimediñ, arımı boıldum.* (Bay.-Mer. 4).

baş daPmak²³: Yapılan iyiliği yüze vurmak. *soñuTdan baş dapcak olūsa sōlēsiñ sen di.* (Elifli 2).

başı bozulmak: Dul kalmak, boşanmak. *ğōşunuñ ğızınıñ başı bozulmuş, burdamış deyo lā.* (Ergenli 5).

başını yimek: Birinin ölmesine veya zarar görmesine neden olmak. *çok sākın bi adamdı irehmetli, çeñē edēken başını yidilē.* (Ergenli 10).

canı geçmek²⁴: Uykuya dalmak. *huraya yatıyōdum, canım geçdinnen o da geçiverī belli mi olū.* (Ergenli 12).

canı g.tünde olmak: Çabuk bozulmak, dayanıksız olmak. *ana ne tez bozuldu eñki, canı g.tündemiş yalım.* (Ergenli 5).

canı karnında olmak: Sağlıklı, sağ olmak (zayıf çocuklar için). *n apcañ şişman çocuya, canı ğānında oşun yetē.* (Elifli 3).

diziye gelmek: Doğru olanı kabul etmek, yola gelmek. *kendi bildiñē gidiyoñ gidiyoñ, diziye geliyoñ eñ sonuñda.* (Yusuflu 1).

etrāfında tefil tefil dönmek: Bir şeyi elde etmek için etrafında istekli bir biçimde dönmek, etrafında dört dönmek. *anası vēme deyo telefona, o illī alcak tefil tefil dönüyo efrāfında.* (Ergenli 10).

ğırıp tüvmek: Bulup buluşturmak. *o zman için çok paramız yoktun hemme ğırdık tüvdük bir eveli yaptık düüne.* (Ergenli 8).

ğursā ğaynımak²⁵: Midesi ekşimek. *ēşili turşulu ötüberilē yivimeyom, ğursām ğaynáyō.* (Ergenli 4).

ğuyrūnu tüvmek: Bir yerden göndermek. *bakdık deli demşeK harēketleri vā, ğuyrūnu tüvdük biz de.* (Ergenli 10).

tek durmak²⁶: Uslu durmak, yaramazlık yapmamak. *eliñ ayāñ tek dursun bi yo ğāri.* (Ergenli 6).

tüvü düzmek²⁷: İşini düzene koymak, zengin olmak. *tüvü düzmüş onnā, kimseyi beyenmeyolā.* (Ergenli 5).

Sonuç

Bu makalede, *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan 40 kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde bulunan fakat farklı anlam taşıyan 14 kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde de aynı anlamda

bulunan fakat Bayındır ağzında farklı fonetik şekilleriyle karşımıza çıkan 13 kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde "ilgili sözcüğün görüldüğü yerler" kısmında "Bayındır" ifadesi olmayan 42 kelime; ayrıca *Deyimler Sözlüğü*'nde bulunmayan 126 deyim (bu deyimlerden 8 tanesi *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmasına rağmen, deyimın görüldüğü yerler kısmında "Bayındır" ifadesi yoktur), *Deyimler Sözlüğü*'nde bulunan fakat farklı anlam taşıyan 9 deyim, *Deyimler Sözlüğü*'nde de aynı anlamda bulunan fakat Bayındır ağzında farklı fonetik şekilleriyle karşımıza çıkan 20 deyim, *Deyimler Sözlüğü*'nde "ilgili sözcüğün görüldüğü yerler" kısmında "Bayındır" ifadesi olmayan 14 deyim tespit edilmiş ve adı geçen sözlüklere katkıda bulunulmuştur.

Çeviri Yazı İşaretleri

Ünlüler

- () : Ünlülerde uzunluk işareti (ā, ā̄, ē, ē̄, ī, ī̄, ō, ō̄, ū, ū̄)
(^) : Ünlülerde kısalık işareti (ă, ă̄, ĭ, ĭ̄, ǒ, ǒ̄, ŭ, ŭ̄)
(˘) : Ünlülerde yarı incelme işareti (á, í, ú)
(˙) : Geniş ünlülerde üzerinde yarı daralma işareti (á, è, ò, ô)
(°) : Ünlülerde yarı yuvarlaklaşma işareti (â, ê, î, î̄)
ä : Açık e
a^u : A ve u arasında darlaşıp yuvarlaklaşan ünlü
e^ü : E'den ü'ye yarı yuvarlaklaşan ünlü

Ünsüzler

- ć : Asıl boğumlanma noktasından biraz daha öne kayan c ünsüzü
C : C-ç arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
F : F-v arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
ġ : Arka damak ünsüzü
ħ : Nefesli h ünsüzü
Ḳ : Arka damak ünsüzleri /k/ ve /g/ arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
K : Ön damak ünsüzleri /k/ ve /g/ arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz
Í : Kalın ünlülerle boğumlanırken palatalleşen /l/ ünsüzü
ñ : Geniz n'si
P : P-b arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
T : T-d arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz
Z : S-z arasında yarı ötümlüleşmiş ünsüz

Kaynak Kişi Listesi			
Yerleşim Yeri	Kaynak Numarası	Kişi Adı	Yaş
Bayındır-Merkez	1	Kemal DUYGAN	72
Bayındır-Merkez	2	Murat TAMOL	39
Bayındır-Merkez	3	Pınar TAMOL	35
Bayındır-Merkez	4	Zeliha DUYGAN	64
Buruncuk	1	Şennur DÖNMEZ	64
Çenikler	1	Gülser ÖZKAŞ	71
Dereköy	1	Ayşe AVCIOĞLU	84
Dereköy	2	Emine BENTÇİ	71
Dereköy	3	Lâlezar ALACA	85
Elifli	1	Mustafa AYVAZOĞLU	79
Elifli	2	Recep GÜRGEN	58
Elifli	3	Şefiye AYVAZOĞLU	72
Elifli	4	Ummuhan GÜRGEN	55
Ergenli	1	Dilber MUT	63
Ergenli	2	Ganime ULAŞMIŞ	81
Ergenli	3	Güler BAYINDIR	67
Ergenli	4	Gülten MANGALOĞLU	75
Ergenli	5	Hatice DALGA	84
Ergenli	6	Mehmet TAMOL	68
Ergenli	7	Nilüfer OKKOL	72
Ergenli	8	Nuriye GÜRLEROL	96
Ergenli	9	Rabia ULAŞMIŞ	73
Ergenli	10	Sevgi TAMOL	58
Ergenli	11	Ülbiye ERKAHVECİ	88
Ergenli	12	Ülkü EYİN	79
Ergenli	13	Ülker TAMOL	75
Karaveliler	1	Ayşe BAYDAR	68
Kızılcaova	1	Güner SABANCI	56
Lütüflar	1	Bahriye AKAY	69
Pınarlı	1	Emine DÖNMEZOĞLU	58
Yakacık	1	Resmiye x	75
Yusuflu	1	Ayşe ARAÇ	75
Zeytinova	1	Nimet TÜRBEN	67

NOTLAR

- ¹ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- ² Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- ³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü, İnkılap Yayınları, İstanbul 1988.
- ⁴ Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- ⁵ DS'de *oturgun* "olgun, ağırbaşlı" anlamında yer alan bu sözcük, Bayındır ağzlarında da aynı anlamda fakat *oturgun durgun* biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.
- ⁶ *yal+sa-* "yal istemek" anlamındaki fiil, *yal* "köpek ve sığırlara yedirilmek için hazırlanan yiyecek", kökünün üzerine +*se-* isimden fiil yapma eki getirilerek oluşturulmuştur. Daha sonra *yal* ismindeki /l/ ünsüzü erimiş ve erirken ünlü uzunluğuna sebep olmuş, sonuç olarak *yās-* şekli ortaya çıkmıştır.
- ⁷ DS'de bu sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi bulunmamaktadır.
- ⁸ DS'de ilgili sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ⁹ DS'de bu sözcüğün sadece "deveyi çöktürmek, oturtmak" anlamı verilmiştir.
- ¹⁰ DS'de *ağız aşmak* "karşı gelmek, ağzını açmak; azarlamak, paylamak; oruç bozmak" anlamlarıyla yer almaktadır.
- ¹¹ Bu deyim, DS'de bulunmasına rağmen, sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesine yer verilmemiştir.
- ¹² Bu deyim, DS'de *deli depek* "akılsız,sersem" anlamında yer almaktadır. BAS'de de *deli depek* biçimindedir, ancak anlamı verilmemiştir.
- ¹³ Bu deyim, DS'de *karnı almamak* "kıskanmak, çekememek" anlamıyla verilmiş; ancak sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi işlenmemiştir. BAS'de ise *karnı yememek* "çekememek, kıskanmak anlamındaki deyim yer almaktadır.
- ¹⁴ Bu deyim, DS'de *karnı burmak* "mide, bağırsak sancılanmak" anlamında verilmiştir. Sözcüğün görüldüğü yerler kısmında ise *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ¹⁵ Bu deyim, hem BAS'de hem ADS-TDK'de hem de DS-ÖAA'da bulunmamasına rağmen, DS'de ise Bayındır ağzlarındaki kullanımından farklı olarak "kıskanmak, çekememek" anlamlarında yer almaktadır.
- ¹⁶ İmir: sahip.
- ¹⁷ Bu deyim, DS'de *mahana bulmak* "kınamak" anlamında bulunmaktadır.
- ¹⁸ Bu deyim, DS'de bulunmasına rağmen, sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesine yer verilmemiştir.
- ¹⁹ BAS'de *mıdığını eğmek* "surat asmak" anlamında bir deyim bulunmaktadır.
- ²⁰ Bu deyim, DS'de yukarıda verilen anlamıyla yer almaktadır. Sözcüğün görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ²¹ Bu deyim, DS-ÖAA'da *tingir elek tingir saç, elim hamur karnım aç* "uğraşlarıyla başkalarına yarar sağlıyorum ama bundan kendim yararlanmıyorum"; ADS-TDK'de *tingir elek tingir saç, elim hamur karnım aç* "çalışmalarım başkalarına yarar sağlıyorum ancak bundan kendim yararlanmıyorum, anlamında kullanılan bir söz" olarak geçmektedir.
- ²² Bu deyim, DS'de de bu anlamda bulunmakla birlikte, görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesine rastlanmaz.
- ²³ DS'de *baş tapmak / başa tapmak* olarak geçen bu deyim tespit edildiği yerler kısmında *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ²⁴ DS'de de bu deyim geçtiği kısımda *Bayındır* ifadesi yoktur.
- ²⁵ DS'de de bu deyim görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi bulunmamaktadır.
- ²⁶ Bu deyim, DS'de de aynı anlamda yer almakta; fakat deyim görüldüğü yerler kısmında *Bayındır* ifadesi bulunmamaktadır.
- ²⁷ Bu deyim, DS'de "yoksulluktan, darlıktan kurtulmak, işini düzene koymak", DS-ÖAA'da "güzel giyinmeye başlamak, eski kılıksızlığını düzeltmek; hali vakti iyileşmek" anlamlarında kaydedilmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 12. 02. 2020].
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* (1993). Ankara : Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII* (1993). Ankara : Türk Dil Kurumu.